

JORDI PINART

L'enigma Gutenberg

Dun temps ençà ha revifat la discussió sobre l'origen català de Cristòfol Colom i ha començat a escampar-se una teoria semblant sobre l'autor del Quixot. Nosaltres hem volgut afegir-hi una baula més a la cadena i donar a conèixer, en exclusiva als lectors de *fontes*, que un gran personatge de la història podria ser català i, per reblar el clau, nascut a la vila dels repicatruges.

Anirem a pams. Hans Gensfleisch Gutenberg (1400?-1468) està considerat com el inventor de la impremta. Gràcies al seu enginy el pensament i el coneixement humans varen trobar una manera de poder ser més accessibles a totes les persones. Molts, si no tots, a la pregunta sobre la nació de naixement d'aquest personatge contestaríeu que és algun país del centre d'Europa i, si més no, el seu nom i cognoms també ens indiquen que gaire català no en sembla. Però aquests detalls, i el que altres han escrit com la història oficial potser no ens serveixen d'ajuda i els casos que hem esmentat abans, Colom i Cervantes, són exemples de com poden tergiversar-ne els fets en virtut d'interessos i qüestions de diferent signe i, com diu la historiadora Tuchman, la història és un desplegament d'equivocacions.

A la prestigiosa enciclopèdia *Hispano-Americana*, quan cerquem informació del cèlebre impressor, trobem aquestes paraules:

"Desde hace cuatro siglos solemnes jubileos en honor del inventor de la Imprenta proclaman el nom-

bre de Gutenberg, y, sin embargo, aún no se han disipado las dudas que rodean este descubrimiento y velan la personalidad del inventor. En vano la importancia del invento ha sido causa de que se hicieran muchas investigaciones en Francia, Inglaterra, Alemania y en todos los países civilizados, á fin de descubrir los misterios con que parece ser que Gutenberg quiso ocultar su nombre y sus obras; todo ha sido inútil: las investigaciones hechas, en lugar de aclarar la cuestión han aumentado las dudas, convirtiendo en inciertos hechos que la tradición había aceptado y consagrado".¹

I a la no menys prestigiosa Espasa podem llegir que *"es desconocida la fecha de su nacimiento"* i *"son muy escasas las noticias de su vida; la mayor parte, si no las únicas, corresponden al período del trascendental invento"*.²

Us preguntareu: a on volem anar a parar? Té raó el lector d'estranyar-se que pretenguem vincular Gutenberg, per a la majoria alemany, amb la tranquil·la vila dels càntirs que enyora l'espendorós passat del turisme hídric i els seus aristocràtics usuaris. Si més no una relació i efemèride com aquesta deixaria el més gran dels incestos, o quelcom semblant, de qualsevol *culebrot* de tarda en una nimietat ja que mereixia, després de tants historiadors bussejant en els records d'Argentona i no haver-ne fet esment, un carrer, plaça o avinguda batejada com cal. I no cal incidir en que l'ufanós Museu del Càntir restaria ofegat a l'ombra d'un majestuós Museu de la Impremta.

Retrat de Gutenberg. Serà aquest personatge una nova celebritat local?

Roger Chartier (Lyon, 1945) és director d'estudis de l'Escola d'Estudis Superiors en Ciències Socials (EHESS) de Paris, prestigiós historiador i autor de diversos llibres que tracten de l'evolució de la història cultural i intel·lectual centrant-se, sobretot, en l'estudi de l'articulació de l'escrit, el llibre com a objecte imprès i les pràctiques de lectura.³ Traduïdes al castellà hi ha, entre d'altres, obres com *El mundo como representación* (Gedisa, 1992), *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna* (Alianza, 1993), *El orden de los libros: lectores, autores, bibliotecas en Europa entre los siglos XV y XVIII* (Gedisa, 1994), *Historia de la lectura en el mundo occidental* (Taurus, 1997), *Historia de la lectura* (Taurus, 2001) i *Inscribir i borrar: cultura escrita y literatura (siglos XI-XVIII)* (Katz Barpal, 2006). Però el llibre que ens interessa és *El presente del pasado: escritura de la historia, historia de lo escrito*. Aquesta obra no ha estat publicada ni a Catalunya ni a

1. *Diccionario Enciclopédico Hispano-Americano*. Vol. 9. P. 993-994.

2. *Enciclopedia universal ilustrada Europeo-Americana*. Vol. 27. P. 358-359.

3. Podeu trobar dues entrevistes a:

- LOPEZ GUIX, G.; FREIXA, A. "Entrevista a Roger Chartier". *Quaderns. Revista de traducció* (1999), núm. 3, p. 147-152.

- Disponible també en línia a <http://www.bib.uab.es/pub/quaderns/11385790n3p147.pdf> [consulta: 12 juliol 2005].

- GOLDMAN, N.; TERÁN, O. "Entrevista a Roger Chartier". *Ciencia hoy*. Vol. 6 (1995), núm. 31.

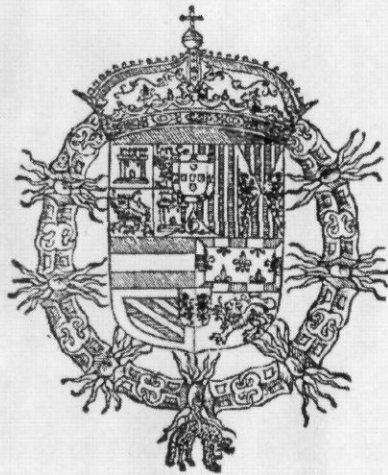
- Disponible també en línia a <http://www.cienciahoy.org.ar/hoy31/RogerChartier.htm> [consulta: 4 febrer 2005]

Portada del llibre de
Covarrubias editat l'any
1611

TESORO
DE LA LENGVA
CASTELLANA, O
ESPAÑOLA.

COMPUESTO POR EL LICENCIADO
Don Sebastian de Covarrubias Orozco, Capellan de su Magestad,
Maestre escuela y Canonigo de la santa Yglesia de Cuenca,
y Consultor del santo Oficio de la Inquisicion.

DIRIGIDO A LA MAGESTAD CATOLICA
del Rey Don Felipe III. nuestro señor.

CON PRIVILEGIO.
En Madrid, por Luis Sanchez, impressor del Rey N S.
Año del Señor, M. DC. XI.

Espanya però la podem trobar a Mèxic.⁴ I en una de les seves pàgines hi trobem que Chartier escriu:

"Sin duda, la invención del arte de imprimir, atribuida por Covarrubias a "Juan Gutemberg, alemán, natural de Argenton, el año de mil quatrocientos y quarenta" ha cambiado la condición de los "escrivanos" que "antiguamente, y antes que huviesse impresión, ganavan muchos su vida a escribir i copiar libros".⁵

Si més no coincidiran amb nosaltres que sobta, d'entrada, la cita de Covarrubias qualificant

Gutemberg d'alemany i natural d'Argenton. La nostra curiositat ens va portar a corroborar una cosa que donàvem per feta: que no hi ha cap població ni a Alemanya, ni al món, homònima de la nostra vila. Com suposàvem el més semblant és el poble del sud-est francès d'Argenton-Sur-Creuse. Població de la qual no trobem cap relació amb Gutenberg i que, amb Argenton, comparteix el curiós fet de tenir, també, un museu únic a Europa, el impagable *Musée de la Chemiserie et de l'Elegance Masculine*.⁶ A més a

més en la nostra historiografia local no trobem cap, per exemple, Can Gutemberg o quelcom semblant.

La nostra curiositat es dirigí cap al citat Covarrubias. No va ser difícil destriar-ne un entre els diferents personatges portadors d'aquest cognom. L'escollit va ser Don Sebastián de Covarrubias y Orozco (Toledo, 1539 – Cuenca, 1613).⁷ Gramàtic, sacerdot i consultor de la Santa Inquisició, germà d'un bisbe, Juan, també prolífic literat. A l'Espasa afirmen que Sebastián "gozó fama de canonista distinguido, de ser muy versado en la historia antigua y docto en lenguas latina, griega y hebrea".⁸ L'any 1611 publicava *Tesoro de la lengua castellana ó española*⁹ que li donà gran notorietat. A més del *Tesoro* publicà *Emblemas morales* en la línia de la literatura simbòlico-moral d'aquella època. Era un erudit, format en la doctrina universitària i llatínia del seu temps i escriví la seva obra magna entre 1606 i 1610. Anys més endavant, el 1674, en farien una nova edició¹⁰ que, continua dient l'Espasa, "fué adicionada con escaso acierto y peor gusto por el padre Benito Remigio Noydens".¹¹

Vàrem trobar que la biblioteca de la Universitat de Barcelona posseeix un exemplar en el seu fons i que la Biblioteca Nacional d'Espanya tenia, en reproducció digital, el *Tesoro* amb possibilitat de consultar-lo en línia.¹² Després de la pertinent recerca i que la qualitat d'aquesta còpia digital, tot s'ha de dir, deixa molt que desitjar cridàvem *eureka* al llegir la veu *Emprénta*. Era, i és, difícilíssim llegir la totalitat del text que ens interessa a l'haver-hi lletres i paraules quasi intel·ligibles. De tota manera la paraula Argenton, en el document de l'any 1611, es distingia amb claredat. Però, amb

4. CHARTIER, R. *El presente del pasado: escritura de la historia, historia de lo escrito*. Mèxic: Universidad Iberoamericana, 2005.

El podeu adquirir a: <<http://www.uia.mx/actividades/publicaciones/formato.html>>

5. CHARTIER, R. Op. cit., p. 102

6. Pàgina web: <<http://chemiserie.cc-argenton.fr/Modele2.asp?Modele=2A&IdPage=901&Menu=0>>

7. També, en ocasions, figura HOROZCO.

8. *Enciclopedia universal ilustrada Europeo-Americana*. Vol. 15. p. 1414.

9. COVARRUBIAS OROZCO, S. *Tesoro de la lengua castellana, o española*. Madrid: Luis Sanchez, 1611.

10. ALDRETE, B.; COVARRUBIAS, S.; NOYDENS, B.R. *Del origen y principio de la lengua castellana*. Madrid: Melchor Sanchez, 1674. La biblioteca de la Universitat de Barcelona en té exemplars.

11. *Enciclopedia...* Op. cit.

12. Recurs electrònic disponible a: <<http://www.bne.es/cgi-bin/wsrtext?FOR=WBIBIBT4&VIS=W02BIMA&FMT=WB NARIA4&ITE=0004900007532&ISBN=00765022&TOT=001&NUM=001>> Part núm. 363 [consulta: 11 novembre 2005]

Si més no coincidiran amb nosaltres que sobta, d'entrada, la cita de Covarrubias qualificant a Gutemberg de alemany i natural d'Argentona

Sebastián de Covarrubias y Orozco. El "culpable" de situar, l'any 1611, Argentona en la història de la impremta

sorpresa descobrim que, a més de fer Gutenberg natural d'Argentona, ubica a la nostra vila una impremta: "Puso su empremta en Argentona y después en Maguncia".¹³ Per assegurar el tret cerquem possibles reimpressions o edicions més recents.

Martí de Riquer, a l'any 1943,¹⁴ en feia i prologava una edició copiant l'obra de 1611 i afegint les incorporacions de l'edició de 1674. Després en seguirien reproduccions facsímils de l'obra de Riquer: Turner (1977 i 1979) i Alta Fulla (1987 i 1998). D'aquesta obra del 1943 només en trobarem un exemplar al Catàleg Col·lectiu de la Xarxa de biblioteques de la Diputació de Barcelona.¹⁵ Estava a la biblioteca Joan Triadú de Vic i ens apressarem a consultar-lo.

Riquer, en el pròleg, escriu "la finalidad del Tesoro de la lengua castellana o española es primordialmente la de investigar las etimologías"¹⁶ i "acudimos al Tesoro por su extraordinaria riqueza idiomática en voces, frases, dichos populares, refranes y por sus múltiples referencias a casos y hechos de su época".¹⁷ També ens remet a Quedo que de l'obra de Covarrubias comentava que "el papel es mas que la razón; obra grande y de erudición desaliñada".¹⁸ Com a curiositat, ens explica Martí de Riquer, ressaltar que Covarrubias escrivia l'obra seguint l'alfabet i es fa evident perquè en diferents

ocasions explica paraules abans d'hora i aprofitant una relació amb d'altres per por de no acabar el diccionari. També s'hi troben definicions tractades d'una manera singular, i gairebé enciclopèdica, com passa amb la definició d'elefant que ocupa vuit pàgines, sent una de les més extenses, i constitueix un peculiar tractat sobre aquest animal que, suposem, impressionava de certa manera a l'autor.

En aquesta edició podem llegir sense problemes la transcripció de la definició de la impremta que fa Covarrubias i de la que acompanyem fotografia. L'autor castellà com a bon lector de clàssics llatins ens remet a Jacobo Wimpfeling o, amb el nom normalitzat

internacionalment, Jakob Wimpfeling. Aquest personatge visqué entre els anys 1450 i 1528. Fou teòleg i filòleg però és molt més conegut per ésser un dels impulsors del corrent humanístic de l'època. Fou autor d'obres històriques, pedagògiques i teatrals. Un dels seus treballs, *Epitome germanorum*, es va publicar junt al d'altres autors, l'any 1532 a Basilea.¹⁹ Suposem que aquesta és l'obra que Covarrubias cita però no l'hem trobada a cap biblioteca de Catalunya ni d'Espanya. Sí que consta en el catàleg de la Biblioteca Nacional de França.

En tot cas nosaltres ens afanyarem a trametre aquesta informació a historiadors com en Jordi Bilbeny per a que comencin a

13. COVARRUBIAS, S. Op. cit., p. 509.

14. COVARRUBIAS, S. *Tesoro de la lengua castellana o española*. Barcelona: Horta, 1943.

15. <<http://gw24-vtls.diba.es/vtls/catalan/>>

16. COVARRUBIAS, S. Op. cit., p. VIII.

17. COVARRUBIAS, S. Op. cit., p. IX.

18. COVARRUBIAS, S. Op. cit., p. X.

19. *Witichindi Saxonis Rerum ab Henrico et Ottone I. imp. gestarum libri III, una cum aliis quibusdam raris et antehac non lectis diversorum autorum historiis, ab anno salutis DCCC usque ad praesentem aetatem, quorum catalogus proxima patebit pagina. Huc accessit rerum scitu dignarum copiosus index*. Basilea: J. Hervagium, 1532.

EMPRÉNTA. Por otro nombre prensa; donde se imprimen libros. El que primero sacó a luz el arte de imprimir fué Juan Gutemberg, alemán, natural de Argentona, el año de mil y quatrocientos y quarenta, siendo emperador Federico III. Puso su emprenta en Argentona y después en Maguncia, según lo escribe Jacobo Wimphelingio en su epitome de las cosas de Alemania; pero Juan de Barros, en su Historia de Asia, afirma aver avido en la China emprenta mil años antes que en Alemania. En latin se llama *praelum, proprie, trabes illa in torculari qua uva calcata praemitur. Dictum ut quibusdam placet a praeluendo, eo quod humore profluente praelvatur, id est madefiat; alii potius a premendo dici volunt, unde et sine diphthongo scribere malunt, vide Calepinum.* Y porque el ingenio de imprimir las letras es muy semejante a la prensa con que aprietan y estrujan la uva, se llamó *prae'um.*

15

20

25

30

Còpia de la veu
EMPRÉNTA
en l'edició de
Martí de Riquer
de l'any 1943.

investigar i, també, a la comissió de nomenclàtor de l'Ajuntament d'Argentona perquè cerquin un lloc adient on poder instal·lar-hi la placa corresponent (el museu ja vindrà més endavant). Posemos-hi perquè, amb tota seguretat, apareixeran personatges contraris a afegir un atractiu més a la nostra vila i sempre partidaris d'aquell tràgic immobilisme que tots coneixem. Fem-ho per que intentaran convèncer-nos que Covarrubias, en un singular rampell i potser ajudat per Wimpfeling,

traduí Argentoratum²⁰ com Argentona, però com diu un proverbi anònim la lògica és l'art d'estar equivocac amb confiança i seguretat.

BIBLIOGRAFIA

ALDRETE, B.; COVARRUBIAS y OROZCO, S.; NOYDENS, B.R. *Del origen y principio de la lengua castellana, o Romance que oy se usa en España.* 1a ed. Madrid: Melchor Sanchez a costa

de Gabriel de León, 1674.

CHARTIER, R. *El presente del pasado: escritura de la historia, historia de lo escrito.* 1a ed. Mèxic: Universidad Iberoamericana, 2005. ISBN 968-859-553-5

COVARRUBIAS y OROZCO, S. *Tesoro de la lengua castellana, o española.* 1a ed. Madrid: impresor Luis Sanchez, 1611. P. 345. Edició electrònica disponible a: <http://www.bne.es/cgi-bin/wsirtex?FOR=WBIBIBT4&VIS=W02BIMA&FMT=WBNA-RIA4&ITE=0004900007532&ISN=00765022&TOT=001&NUM=001> Part número 363.

COVARRUBIAS OROZCO, S. *Tesoro de la lengua castellana o española según la impresión de 1611, con las ediciones de Benito Remigio Noydens en la de 1674.* 1a ed. Barcelona: Horta, 1943.

"Covarrubias y Orozco (Sebastián de)". A: *Enciclopedia universal ilustrada Europeo-Americana.* Vol. 15. 1a ed. Madrid: Espasa-Calpe, 1923. P. 1414.

"Gutenberg (Juan ó Hans Gensfleisch, llamado)". A: *Diccionario Enciclopédico Hispano-Americano.* Vol. 9. 1a ed. Barcelona: Montaner y Simón, 1887. P. 993-994.

"Gutenberg (Juan)". A: *Enciclopedia universal ilustrada Europeo-Americana.* Vol. 27. 1a ed. Madrid: Espasa-Calpe, 1925. P. 358-359.

20. Argentoratum és l'antic nom romà, procedent del celta Argentorate, de l'actual ciutat d'Estrasburg lloc on Gutenberg passà èpoques de la seva vida quan sofrí persecucions d'indole política.

Arenas
Argentona

Carrer Gran, 18
Tel.: 93 797 06 16
08310 Argentona

llibreria
papereria
premsa
revistes
fotografia
joguineria
i regals

Pa català
Entrepans
Coques

Carrer Gran, 10 • Tel. 93 756 11 77 • ARGENTONA